

Novák-Varró Virág[✧]

Az „ellenálló képesség”, mint a békeépítés eszköze¹

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.3.32

Az „ellenálló képesség” békeműveletekben való kifejezett megjelenése az elmúlt néhány évre tehető csupán, ugyanakkor ez egy jelentős elmozdulást jelez a területen belül. A nemzetközi szervezetek, reagálva a 21. század megváltozott környezetére és az elmúlt évtizedek tapasztalataira egy új koncepcióval álltak elő. Az elképzelés szerint a helyi szereplők, erőforrások, intézmények megerősítése, támogatása révén lehet elérni az önfenntartó békét. Ehhez azonban a nemzetközi szervezeteknek is módosítaniuk kell a békeműveletekben betöltött szerepüket, hogy hatékonyan tudják támogatni a helyi kezdeményezéseket. Ebben az új koncepcióban kap kiemelt szerepet az egyes közösségek, országok ellenálló képessége, mely mintegy sarokkövét képezi az új típusú adaptív békeépítésnek.

KEYWORDS: ellenálló képesség, békeépítés, fenntartható béke, adaptív békeépítés

Resilience as a tool of peacebuilding

The explicit emergence of resilience in peace operations has been detected only in the past few years, but at the same time it signals a significant shift within the area. Responding to the changed environment of the 21st century and the experience of recent decades, international organizations have come up with a new concept. According to the idea, self-sustaining peace can be achieved by strengthening and supporting local actors, resources and institutions. However, this also requires international organizations to modify their role in peace operations so that they can effectively support local initiatives. In this new concept, the resilience of individual communities and countries has a special role which constitutes the cornerstone of a new type of adaptive peace-building.

KEYWORDS: resilience, peace-building, sustainable peace, adaptive peace-building

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, PhD Candidate; novak-varro.virag@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-5462-3084>

1 A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-NKE-96 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Bevezetés

A 21. század konfliktusai jelentős mértékben megváltoztak a megelőző évszázadéhoz képest. Míg a 20. században a fenyegetések döntő többsége az államok felől érkezett, mára a mérleg nyelve átbillent a nem állami szereplők és az államokon belüli konfliktusok felé. Ez a tendencia egyre erőteljesebb kihívás elé állítja az államalapú multilaterális kormányzati rendszert, melyben az egyes nemzetállamoknak egyre sürgetőbbé válik, hogy megtalálják a megfelelő válaszokat az „új típusú” fenyegetésekre. A nemzetállamok a nem állami szereplők által generált kihívásokra adott reakcióiban az államközpontú megközelítés dominál, ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy ez nem elégséges a konfliktusok hosszú távú rendezéséhez.

A globális rendszer és a konfliktusok jellegének megváltozása előidézett egy fázisváltást a nemzetközi békeépítés gyakorlatában; a hangsúly kezd átkerülni a liberális idealizmusról és intervencionalizmusról egy sokkal pragmatikusabb megközelítés felé, a stratégiai vagy adaptív békeépítés felé.² Ennek célja a hosszú távú, fenntartható béke elérése egy ember- és közösség-központú megközelítéssel. Ahhoz, hogy ez a megközelítés valóban a tartós békét tudja szolgálni, a konfliktussal terhelt közösség minél behatóbb megismerése, támogatása szükséges. Ennek az egyik *legfenntarthatóbb* módja, ha az adott közösség ellenálló képességére épít a nemzetközi közösség a beavatkozás során. A tanulmány ez utóbbi mozzanatot, az ellenálló képesség békeépítésben betöltött szerepét kívánja bemutatni. A tanulmány a békeműveletek közül csupán a békeépítéssel foglalkozik, egyrészt mert már a kilencvenes évek óta megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás a békefenntartástól a békeépítés irányába. Másrészt mert a békeépítés folyamatában központi szerepet kap a változások kezelése, támogatása, melyek hozzájárulnak a kitűzött cél, a fenntartható béke eléréséhez.

Az ellenálló képesség fogalma

Az ellenálló képesség fogalmát célszerű meghatározni, hiszen eredetileg a kifejezés más tudományterületekről szivárgott át, melynek köszönhetően újabb és újabb jelentéstartalommal bővült ki. A fogalom elsősorban a műszaki tudományok területén vált ismertté, ahol az egyes anyagoknak azon képességét jelentette, hogy azok a mechanikai hatások ellenére is képesek az eredeti alakjukat megőrizni vagy visszanyerni. Az ökológiában az ökoszisztéma felépülését vagy adaptációját jelenti egy jelentősebb környezeti változást követően. A pszichológia a megküzdési mechanizmusokat érti rajta, melynek segítségével az egyén képes a stresszel és más negatív kihívásokkal szembenézni.³

A fentiekben vázolt, más tudományterületekről átemelt ellenálló képesség fogalmak is mutatják, hogy habár más aspektusból, de ugyan arról az adottságról van szó: *egy adott rendszer megküzdési, adaptációs és reorganizációs képességéről egy nagymértékű kihívással szemben*. Ez alapján az ellenálló képesség a társadalom vagy szűkebben

2 Coning 2018, 301.

3 Menkhaus 2013, 2–3.

értelmezve egy-egy helyi közösség képessége, kapacitása arra, hogy a konfliktusokat megelőzze, kivédje, illetve kezelje azokat. Ebbe beletartoznak az adaptációs és reorganizációs készségek is, melyek révén a megváltozott helyzet, egy krónikus kihívás következtében képesek önmaguk is átalakulni, átszerveződni.⁴

A fogalommal kapcsolatban ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy habár a fenti leírás alapján az ellenálló képesség egy közvetlenül vizsgálható jelenségnek tűnik, melyet akár empirikus módszerekkel is fel lehetne tártani, azonban ez a gondolkodásmód könnyen félrevezethet. Ahogy számos szerző,⁵ a következőkben én is inkább egy lencseként tekintek rá, melyen keresztül vizsgálható az, hogy az egyes szervezetek vagy rendszerek hogyan fognak reagálni egy-egy lehetséges jövőbeni eseményre.

Annak ellenére, hogy készségekről, tulajdonságokról beszélünk egy-egy közösség vagy társadalom ellenálló képessége kapcsán, valójában a statikus kapacitások halmaza helyett sokkal inkább az egyénekből, közösségekből, társadalomban már meglévő, vagy az azokba organikusan beépült folyamatokról, struktúrákról és kapcsolatokról van szó. Ezt a szakirodalom *endogén ellenálló képességnek* nevezi. Ez a jellemző nagyban hozzásegíti a béke és a konfliktus ciklusainak folyamatos változásához való alkalmazkodását. Egyúttal azt is jelenti, hogy az idő előre haladtával a kihívásokra adott válaszok még egy közösségekben belül is változnak.⁶

Adaptív békeépítés és a fenntartható béke koncepciója

A békeépítés mögötti elméleti háttérrel a kezdetektől a liberális béke koncepciója adta, mely szerint a tartós béke elérhető, amennyiben a konfliktus szereplői meghatározott normákat követnek és bizonyos intézményeket honosítanak meg. Ezek pedig a nyugati világ építőkövei; a többpárti demokrácia, a piacgazdaság, az egyéni szabadságjogok és a jogállamiság.⁷ Az elmélet egy olyan modellt állít fel, mely azzal az ígérettel kecsegtet, hogyha a „receptjét” követik, mindig ugyanarra az eredményre vezet; vagyis a tartós béke elérhető, amennyiben a fenti képlet hiányzó darabkáját megtalálják, és ennek megfelelően kiépítik a szükséges intézményeket. Ez a folyamat láthatóan egy lineáris ok-okozati problémamegoldási modellt használ, azonban az elmúlt évtizedek intervenciói és békeépítési törekvéseinek egy jelentős része azt mutatja, hogy ez a koncepció nem vezetett mindig sikerre. Különösen az iraki és az afganisztáni beavatkozások nyilvánvaló sikertelensége⁸ mutatta meg szembetűnően, hogy a liberális intervencionalizmus nem képes megoldani azokat

4 Using Resilience to Build Peace. Practice Brief: Resilience and Peacebuilding 2016, 1–4.

5 Jütersonke, Kartas, 2012, 1–8. és Menkhaus 2013, 1–10.

6 Novák-Varró 2020, 56–57.

7 Donais 2013, 5.

8 Mind az iraki, mind az afganisztáni beavatkozás instabil rendszereket hagyott maga után, melyek nem voltak képesek a biztonságot garantálni; Irakban teret engedett a szélsőségek megerősödésének, melyből az Iszlám Állam nőtte ki magát, Afganisztánt pedig még el sem hagyták a nemzetközi erők, mikor a Tálibán már elfoglalta az ország területének jelentős részét. A szélsőséges fundamentalista és terror-szervezetek megerősödése pedig nemcsak az adott országokra jelent fenyegetést, hanem akár a tágabb régió számára is.

a problémákat, melyek a fent említett országokban a konfliktusok mögött meghúzódnak. Ez pedig elindított egy útkeresést a nemzetközi (nyugati) közösségen belül, melynek eredményeképp egy pragmatikusabb békeépítési modell látszik manifesztálódni.⁹

Az egyik felmerült koncepció az adaptív békeépítés, mely elutasítja a liberális béke elméletét. A megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a békeépítés központjába a békefolyamatok támogatását kell helyezni. A tartós (önfenntartó béke) eléréséhez azokat a társadalmi folyamatokat kell elősegíteni, melyek előmozdítják az önszerveződést, és megerősítik a közösségek és intézmények ellenálló képességét a kívülről vagy belülről érkező kihívásokkal szemben. Az önszerveződést azonban nem lehet kívülről irányítani, sem kontrolálni, ezeknek a társadalmon belülről kell fakadniuk.¹⁰ A békeépítés szerepe tehát a belső folyamatok támogatásává „zsugorodik”; támogatja a társadalmat és ösztönzi a folyamatok elindulását, azok folytatását.

A fenntartható béke (vagy önfenntartó béke) eléréséhez a társadalmaknak szükségük van a saját intézményeik létrehozására, és a „tulajdonosi szemlélet” kialakítására. Ebben a folyamatban a nemzetközi szereplők, legyen szó békeépítésről vagy fejlesztésről, csupán ösztönözni és támogatni tudják a helyi közösségeket.¹¹ Ennek a kivitelezése pedig a helyiekkel való szorosabb együttműködés révén valósulhat meg.

Önmagában az emberek elérése, a helyiekkel való kooperáció nem új koncepció, sőt ez évtizedek óta bevett gyakorlat a békeműveletekben. Azonban míg a korábbiakban ezek többsége államközpontú (például a cél az állami autoritás visszaállítása vagy kiterjesztése volt) és művelet-centrikus célokat tűzött ki (a helyiek megnyerése – *winning the hearts and minds*), a stratégiai és fenntartható békeépítés részeként a kooperáció célja, hogy a helyben már meglévő erőforrásokat, eszközöket felfedezék és megerősítsék.¹²

Változás a békeműveletek terén

HIPPO jelentés

Az ENSZ békeműveleteit értékelő magas szintű független testület (*High-Level Independent Panel on Peace Operations* – HIPPO) már a 2015-ben közzétett jelentésében¹³ beszámolt arról, hogy a békeműveletek nehezen érik el kitűzött céljukat. Ezért, és az új körülményekhez való könnyebb alkalmazkodás, illetve a hatékonyság növelése érdekében javasolja a változtatást.¹⁴ Ez a változás pedig a fenntartható béke irányába történő elmozdulást és az ehhez szükséges módszerek és kapacitások módosítását, kiegészítését jelöli.

9 Coning 2018, 302–303.

10 Coning 2018, 307.

11 Carvalho, Coning, Connolly, 2014.

12 Mahmoud 2019, 95.

13 United Nations: *Report of the High-level Independent Panel on Peace Operations on uniting our strengths for peace: politics, partnership and people*. S/2015/446. Forrás: <https://peacekeeping.un.org/en/report-of-independent-high-level-panel-peace-operations> (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)

14 United Nations: *Uniting our Strengths for Peace: Politics, Partnerships and People*. Report of the High-Level Independent Panel on United Nations Peace Operations, A/70/95-S/2015/446, 17 June 2015, 9.

A jelentés fő célként tűzi ki az öfenntartó béke elérését. Megállapításai szerint ennek a helyi társadalmi folyamatokból kell kiindulnia, és a helyi közösségek endogén kapacitásán és ellenálló képességén kell alapulnia.¹⁵ Habár a hangsúly a helyi felelősségvállaláson, a belső intézmények beágyazottságán van, a nemzetközi szereplőknek is fontos feladat jut; a helyi aktorok elérése, az informális viselkedési normák újraéledésének a támogatása révén megerősíteni a lokális törekvéseket. Az ENSZ tehát levonva az eddigi tanulságokat, új megközelítések alkalmazását javasolja, hogy csökkentse a konfliktusba való visszaesés lehetőségét. Ehhez a békeműveleteinek új eszközöket és képességeket kell kifejlesztenie, hogy képesek legyenek ezen új feladatok ellátására.

A NATO reflexiója a változó környezetre

A jelenlegi gyorsan változó, kiszámíthatatlan biztonsági környezet a NATO-t is arra sarkallta, hogy több figyelmet fordítson a tagállamok civil felkészültségére, mely nélkülözhetetlen a kollektív biztonság fenntartásához. Már a szervezet Alapokmányában is megjelenik az ellenálló képesség elve; a szerződés megköveteli a részes államoktól, hogy „fenntartsák és fejlesszék az egyéni és a kollektív képességeiket a fegyveres támadásokkal szembeni ellenállásra”.¹⁶ Annak ellenére, hogy az elv a NATO történetének legelején már megjelent, csak a 2016. évi varsói csúcson kapott reflektorfényt, immáron reziliencia néven. A csúcstalálkozón a tagállamok vezetői megállapodtak, hogy fokozzák a nemzeti ellenálló képességüket a fenyegetések teljes (hibrid hadviselési) spektrumával szemben.¹⁷ Habár a megállapodás a szövetség részes államainak képességfejlesztésére (azon belül szűken a védelmi-fókuszú ellenálló képességre) vonatkozik, és számukra állít fel egy minimum standardot, a későbbi csúcstalálkozók (London 2019, Brüsszel 2021) látókörébe már bekerült a humán biztonság is. A NATO a civilek és gyerekek katonai konfliktusokban való védelmét, az embercsempészek elleni harcot, a szexuális erőszak elleni fellépést a válságövezetekben, valamint a kulturális örökség megóvását is kiemelt feladatának tartja.¹⁸ A NATO 2030 jelentés tovább erősítette ezt a megközelítést, kibővítette a nők, biztonság és béke, valamint az éghajlatváltozás területeire, amelynek eredményeképpen a békétámogató műveletekben is érvényesülni fognak a reziliencia elvei.¹⁹

Az EU átfogó és integrált megközelítése

2013-ban az Európai Bizottság és a főképviselő közös közleményt adott ki, amelyben bemutatják az EU külső konfliktusokkal és válságokkal kapcsolatos „átfogó megközelítését”.²⁰ Ennek a koncepciónak a legnagyobb novuma, hogy egyesítette az uniós

15 Coning, 2019, 309–310.

16 *The North Atlantic Treaty*, 1949.

17 NATO Fact Sheet, *Warsaw Summit Key Decisions*, February 2017. Forrás: Warsaw Summit Key Decisions

18 Szenes 2021, 236.

19 Meyer-Minnemann 2016.

20 Európai Bizottság, Az Európai Unió Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviselője. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és Tanácsnak. Az EU átfogó megközelítése a külső konfliktusok és válságok tekintetében. Brüsszel, 2013.12.11. elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013JC0030&from=en> (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)

eszközök és források felhasználását, és megkövetelte az uniós szintű szereplők és a tagállamok megosztott felelősségét. A helyi felelősségvállalást az EU válságreakciójának egyik fő tételeként azonosítva a közös közlemény a felülről lefelé irányuló megközelítésről az alulról felfelé építkező politikai megközelítésre való elmozdulást jelentette.²¹ 2016-tól az Európai Unió Globális Stratégiájában már egy másik kifejezés, az „integrált megközelítés” jelenik meg. A külső konfliktusokkal és válságokkal kapcsolatos koherensebb és átfogóbb uniós szerepvállalás keretét adja meg az új stratégia. Magával az ellenálló képességgel egy 2017-es közös nyilatkozatban foglalkoztak.²² A reziliencia alatt elsősorban az államok és a társadalmak ellenálló képességét érti, kiemelve a helyi felelősségvállalás fontosságát.²³

Mind a három szervezet békeműveletekkel kapcsolatos irányváltása (illetve annak szándéka) egybevág a fent ismertetett adaptív békeépítés koncepciójával.

A reziliencia és a békeépítés metszéspontjai

Az ellenálló képesség alatt tehát a nemzetek, helyi közösségek azon képességét, kapacitását értjük, melynek révén képesek a konfliktusok megelőzésére, kivédésére, a már kialakult problémák kezelésére, illetve az adaptációra és a reorganizációra. Ezen tulajdonságok mind szükségesek, különösen egy mély válságból vagy elhúzódó konfliktusból való kilábaláshoz – ezek pedig mind jellemzőek azon országokra, melyekben békeépítés zajlik. Az ellenálló képesség felőli megközelítést más területeken már korábban is alkalmazták,²⁴ például a humanitárius segítségnyújtásnál, a katasztrófák utáni helyreállításnál, vagy a fejlesztések terén. Ugyanakkor az ezekből levont tapasztalatok nem ültethetők át teljes mértékben a konfliktuskezelés és békeépítés folyamatába. Az alapvető különbség a kettő között, hogy míg akár a katasztrófák utáni helyreállításnál, akár a humanitárius segítségnyújtásnál a helyi közösségek ellenálló képessége egy külső, az esetek többségében nem ember által okozott eseményre adott válaszreakció, addig a konfliktusrendezésnél és békeépítésnél már egyértelműen emberek által generált folyamatokról van szó,²⁵ mely egy belső társadalmi viselkedésben gyökerezik.²⁶

A tradicionális békeépítés modelljében kiemelkedő szerepet kap a konfliktus-központú tervezés. Ez azt jelenti, hogy elsősorban az adott területen jelentkező problémák felkutatására, azonosítására koncentrálnak a folyamat, melynek révén fény derül az állam hiányosságaira és a társadalom töredezettségére. Egy társadalom

21 Debuysere & Blockmans 2019, 245–246.

22 Európai Bizottság, Az Európai Unió Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseleje. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és Tanácsnak. Ellenálló képesség, elrettentés, védelem: az Unió erőteljes kiberbiztonságának kiépítése. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0450&from=hu> (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)

23 European Commission 2017, Joint Communication on „A Strategic Approach to Resilience in the EU’s External Action” https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_17_1555 (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)

24 Junkos 2018, 559–574.

25 Simpson et al. 2016, 16–17.

26 Novák-Varró 2020, 60.

akkor tekinthető törekenynek, amikor az intézményei közül – melyek meghatározzák a politikai, biztonsági, gazdasági és igazságügyi szektorait – néhánynak vagy akár az összesnek gyenge az ellenálló képessége.²⁷ Az állami és a társadalmi hiányosságokra, gyengeségekre alapuló konfliktuselemzések bár elterjedtek a nyugati világban (hiszen magát a konfliktust is egy kerülendő, kiküszöbölendő negatív jelenségként értelmezik), azonban csak a mi? és a miért? kérdésekre tudnak választ adni. Ahhoz, hogy a konfliktus teljes spektrumát fel lehessen tárni, és a fenntartható békére irányuló lépéseket meg lehessen tenni, az ellenálló képesség felőli megközelítést is integrálni kell a vizsgálatba. Ezzel a szemléletmóddal a hol? és hogyan? kérdésekre is megkapjuk a választ, hiszen a reziliencia főként az egyének, közösségek, társadalmak azon tulajdonságaira, képességeire fókuszál, melyek segítségükre vannak a krízishelyzetekben és az abból való kilábalásban. A két módszer egyesítésével átfogó képet lehet alkotni egy adott konfliktusról, mely hozzájárulhat egy integrált békeépítési és fejlesztési stratégia kialakításához.²⁸

Az ellenálló képesség Coning-i megközelítésének gyakorlati alkalmazásakor több ponton tudja segíteni a békeépítést. A reziliencia rávilágít a helyi közösségek és intézmények szisztematikus önszegély-mechanizmusaira, melyek elősegítik a helyi konfliktus-megelőzés és az alulról jövő társadalmi és politikai változások kibontakozását.²⁹ A valódi helyi szereplők kiemelésével pedig hozzájárul a békeműveletek egyik bevett gyakorlatának, a kulcsfontosságú szereplőkkel való együttműködésnek hatékonyabb alkalmazásához.

Az új koncepció kihívásai

A békeépítés új irányvonalának megjelenésével együtt felmerültek azok a kérdések, amelyek potenciális problémaként jelentkezhetnek a kivitelezés során, érintve mind a helyi, mind a nemzetközi szereplőket.

Az ellenálló képesség-megközelítés a békeépítésben való alkalmazásának ugyanis több korlátozó tényezője van. Az egyik ilyen tényező a reziliencia jellegéből fakad, miután az egyszerre lehet pozitív és negatív előjelű a békeépítés céljait tekintve.³⁰ Perspektívától függően tekinthetünk rá pozitív jellemzőként, mely támogatja a békeépítés célkitűzéseit, de negatívumként is megjelenhet, amennyiben akadályként újtját állja a tervek megvalósításának.³¹ Ilyen akadályt jelenthet a helyi informális intézmények támogatása. Annak ellenére, hogy az adaptív békeépítés koncepciójának egyik sarokköve a szubszidiaritás elve alapján a problémák lokális szinten, helyiek általi kezelése, a szakirodalomban „helyi fordulatként”³² megjelenő gyakorlattal kapcsolatban azonban számos kétely felmerül. Habár fontos, hogy a nemzetközi közösség a beavatkozás során támogassa a helyi kezdeményezéseket,

27 Carvalho, Coning, Connolly 2014, 3.

28 Simpson et al. 2016, 9–10.

29 Milliken 2013, 1.

30 Jütersonke, Kartas 2012, 1–8.

31 Novák-Varró 2020, 60.

32 Coning 2019, 311.

intézményeket, azonban számolni kell azzal, hogy ezek a megoldások nem minden esetben simulnak bele a helyszínen működő szervezetek agendájába. Előfordulhat, hogy ezek az intézmények a hatalom tradicionális formáiként konzerválják az egyenlőtlenség struktúráit; például a nőekkel, bizonyos etnikai vagy vallási kisebbségekkel szembeni diszkrimináció valósulhat meg alkalmazásuk esetén, vagy szembe mennek a biztonsági és fejlesztési célokkal. Az ilyen jellegű intézmények gyakorlata nemcsak ellentétes a békeépítés alapelveivel, hanem egyúttal a negatív rezilienciát erősíti meg a társadalomban, mely gyakorlatilag tovább örökíti a konfliktusokat.

A másik probléma az ellenálló képesség endogén jellegéből fakad.³³ A békeépítésben részt vevő külső aktoroknak figyelembe kell venniük azt a tényt, hogy ők csupán a konfliktusban érintett társadalmak, közösségek vagy államok már meglévő ellenálló képességének támogatására, a folyamatok elősegítésére, rásegítésére hivatottak, nem pedig annak kintről és fentről való létrehozására, felépítésére.³⁴ A belső folyamatok, intézmények hatékony működéséhez pedig elengedhetetlen, hogy a békeépítők ismerjék ezeket az organikus beépült mechanizmusokat. A helyismeret hiánya, illetve a helyi viszonyok feltérképezésének hiányosságai ugyanakkor általános jelenség a békeműveletekben, mely főként a beavatkozó felek kapacitáshiányából fakad. A hatékony támogatás megvalósítása érdekében tehát fontos, hogy a nemzetközi szereplők megerősítsék ezeket a képességeiket.³⁵

Az ellenálló képesség megközelítésének a békeműveletekben való alkalmazásakor kiemelten fontos, hogy a szereplők megértsék és átlássák az adott konfliktus kontextus-specifikus dinamikáit, és hogy a tevékenységeiket az adott közösségben, társadalomban jelen lévő erősségekre és kapacitásokra építsék. A folyamatban a fenntarthatóság garanciáját az egyes egyének, családok, közösségek, a civil társadalom és a kormányzat közötti párbeszéd adhatja.³⁶ Ez egyben a módszer alkalmazásának egyik legnagyobb kihívására is rámutat; megtalálni a megfelelő platformot a kölcsönös párbeszédhez és együttműködéshez.

Kihívások komplex konfliktuskörnyezetben – Afganisztán

A következőkben az ellenálló képesség békeműveletekben való hasznosíthatóságát szeretném bemutatni Afganisztán példáján keresztül. Afganisztán évtizedek óta törékeny államnak minősül, jelenleg is a világ 9. legsérülékenyebb országa.³⁷ Az afgán társadalmi berendezkedés, bár rendkívül változatos és fragmentált, bizonyos elemei hatékonyan tudják támogatni a közösségek ellenálló képességét a biztonságukat fenyegető kihívásokkal szemben.

Az alternatív társadalomszervező (törzsi/vallási) intézmények jelentősége mindig is a zűrzavaros, bizonytalan időkben növekedett meg igazán. Már a nagy játszma idején (1813–1907) is megfigyelhető volt, hogy az európai imperializmussal szemben

33 Novák-Varró 2020, 60–61.

34 Simpson et al. 2016, 18–19.

35 Mahmoud 2019, 95–96.

36 *Fostering resilience for sustainable peace*, 6.

37 *Fragile States Index Annual Report 2020*, 7.

a hagyományos társadalmi formációk ellenálló képessége megmaradt, s ez a jelenkori Afganisztánban is tartja magát. Annak ellenére, hogy Afganisztánban a törzsi rendszer az elmúlt évtizedekben nagy átalakulásokon ment keresztül, és sok tekintetben megkopott, a mögötte meghúzódó rendszer logikája a mai napig meghatározó.

A tradicionális békéltetés rituáléi – akár már intézményesült formában is – az afgán kultúra integráns képét képezik. A legrészletesebben a pastunok becsületkódexe, a Pastunvali tartalmazza az ehhez szükséges eszközöket.

A törzsi szokásjogi előírásokon alapuló „kódex” számos megoldási javaslatot kínál a vitás ügyek rendezésére. Ilyen például a *tiga*, avagy a *kó elhelyezésének szokása*.³⁸ A hagyomány szerint a konfliktusban érintett felek megegyeznek, hogy egy harmadik fél (egy idős vagy egy tiszteletben álló személy) beavatkozzon. Ekkor a feleknek fel kell függeszteniük az egymás közötti harcokat, tartózkodniuk kell a bosszúállástól, annak érdekében, hogy a mediátor egy állandó megoldást találhasson az ügyükben.³⁹ A közvetítő (*salis ul khair*) egy, a felek által neutrálisnak és igazságosnak ítélt személy lehet, aki a gyakorlatban általában idős vallástudós (gyakran a közösség vallási vezetője) vagy egy kiemelkedő törzsi vezető. A *salis* a feleket a kompromisszum felé próbálja terelni, azonban ha ez nem sikerül, akkor az ügy a *jirga* hatáskörébe kerül.⁴⁰

A *jirga* szó szerinti jelentése: az a hely, ahol a nyílt beszédnek helye van. A pastun törzsi egyenlőségeszményen alapul, mely lehetővé teszi minden pastun férfi számára a közösség ügyeinek intézésében való részvételt. A *jirga* gyakorlatilag a helyi igazságszolgáltatás intézményesült formája, hiszen a közösség legnagyobb tekintéllyel bíró tanácsa, melyben közösen döntenek fontos köz- és magánügyekben. Az ítélezés a tradicionális törzsi szokásjogi szabályokon alapul, és a három hatalmi ágat egyesíti; vagyis törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalommal is bír. Egy kis közösségen belül ez azért szerencsés, mert a helyi szabályok alapján kiszabott ítélet betartását helyileg nyomon is tudják követni. A *jirgák* azonban nem csak kisebb közösségekben tudnak működni, egyfajta rendszert alkotva megtalálhatók mindhárom szinten: helyi, regionális és nemzeti szinten is. A jelenkori Afganisztán parlamenti két házában az elnevezésében is megtalálható a *jirga* szó (*wolesi jirga* – alsóház, *meshrano jirga* – felsőház), ahogy 2001 után az ország életének legfontosabb kérdéseit eldöntő ügyekben eljáró szervezet, a *loya jirga* (nagygyűlés = alkotmányozó nemzetgyűlés) elnevezése is erre a törzsi gyökerekkel rendelkező intézményre utal.

A fentiekben bemutatott *jirga*-rendszer a mai napig működik Afganisztánban. Ennek többek közt az az oka, hogy az állami intézmények (bíróságok, helyi politikai vezetés) sok területen elérhetetlenek, vagy nem épültek ki, vagy nem funkcionálnak. Ahol viszont működnek, ott az ügyeket nagyon hosszú idő alatt bírálják el, és jelentős a korrupció lehetősége is rendszerben. Ezért a helyiek inkább az informális rendszert választják; a helyi *jirgához* fordulnak ügyeikkel. Általánosságban a *jirgák* megítélése pozitív, az intézményt megbízhatónak, az ítéleteket igazságosnak tartják, mivel

38 Yunas 2007, 64–70.

39 Semple 2009, 13–14.

40 Uo. 15.

ezek mind a helyi szokásokon alapulnak. Az ügyeket gyorsan és hatékonyan megoldják, és összességében hatékonynak találják ezt a rendszert.⁴¹

Ahogy a leírt példákban is látható, annak ellenére, hogy Afganisztánban évtizedek óta háború dúl, a társadalom egyes szintjein megtalálhatók azok az organikusán beépült vitarendezési intézmények, melyek potenciálisan képesek a konfliktusok feloldására. Ami a *jirga*-rendszerben a jelenlegi afgán államszervezetre nézve kihívást jelent, az az informalitás. A *jirgák* az állami bíróságok melletti párhuzamos létezése egy kvázi árnyék-igazságszolgáltatási rendszert képez, melynek ráadásul sokkal nagyobb a társadalom általi elfogadottsága. További kockázatot jelent az ítélezés alapja; a törzsi szokásjog, mely koránt sem mondható egységesnek, és sok tekintetben diszkriminatív is, ezáltal sérül a jogbiztonság és a jogegyenlőség elve is.

A törzsi rendszerben rejlő potenciális kapacitásokat már az afganisztáni rendezésben részt vevő nemzetközi szereplők is felismerték, azonban hatékony alkalmazásuk egy sor akadályba ütközik. Afganisztánban a nemzetközi erők helyi közösségekkel való együttműködésének leggyakoribb színterei a *jirgák* / *šurák* voltak. A Tartományi Ujjáépítési Csoportok működésének ideje alatt a legtöbb közösséget érintő beavatkozást előbb megvitatták a helyi gyűlésen, ahol amennyiben megegyezésre került sor, engedélyt kaptak a tervek kivitelezésére. Azonban számos olyan esetről tudni, ahol a helyi *jirga* jóváhagyása ellenére a közösség részéről ellenállás mutatkozott. Ezek többsége pedig a *jirga* hiányosságából fakad; a tanácskozásokon a társadalom komplett csoportjai – vallási, etnikai kisebbségek, nők, fiatalok stb. – nem vehetnek részt, vagy nincs beleszólásuk a döntéshozatalba. Másrészt mivel a szokásjogon és a helyiek normáin alapuló intézményről van szó, a viselkedési normák, hagyományok ismerete elengedhetetlen a hatékony tárgyalás megvalósításához. Ehhez viszont a helyi viszonyok, tradíciók olyan fokú ismerete szükséges, melyek előzetes feltérképezésére a nemzetközi beavatkozó feleknek sok esetben nincs kapacitásuk.

A nemzetközi erők kivonulásával és a Tálibán hatalomátvételével vélhetően a fent említett, többnyire szokásjogi elemek fognak dominálni, hiszen az általuk bevezetett saría törvénykezés sem a „tisztá” formájában, hanem az afgán (pastun) törzsi hagyományokkal erősen átítatott változata valósult meg.

Összegzés

A tanulmányban bemutatott megközelítés az ellenálló képesség elemeinek békeépítésbe való beemelésével egy hibrid módszert vázol fel, melyben a helyi fél nagyobb szerepet vállal a konfliktuskezelésben a tradicionális mechanizmusaira, intézményeire való támaszkodással, míg a békeépítésben részt vevő nemzetközi szereplők csupán a folyamat támogatóiként jelennek meg. Ez ugyanakkor nem egy új koncepció, csupán az eddigi tapasztalatok alapján javaslatot tesz a hangsúlyok áthelyezésére. Megfelelően kivitelezve hozzájárulhat a konfliktus-megelőzés fenntarthatóbb formáihoz és megerősítheti a megelőző békeépítést is. Ezáltal a nemzetközi konfliktuskezelésben

41 Akseer, Rieger 2019, 146–149.

a reziliencia koncepciója hozzájárulhat egy sokkal proaktívabb, előre tekintőbb megközelítés kialakításához, melynek révén a kihívások első jeleinél jelentkező problémák átalakításával nagyobb eséllyel lesznek elkerülhetők a mélyebb válságok. A már kialakult és folyamatban lévő konfliktusoknál pedig a hosszú távú, transzformatív megközelítés jelentheti a megoldást, hiszen a sérülékeny társadalmak, államok önszerveződő kapacitásának támogatása révén a törekeny béke felbomlására is kevesebb lehetőség adódik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Akseer, Tabasum, Rieger, John (edt.) 2019. *Afghanistan in 2019. A Survey of the Afghan People*. The Asia Foundation, 2019. Forrás: https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2019/12/2019_Afghan_Survey_Full-Report.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 25.)
- Binnendijk, Hans 2016. "NATO's Future: A Tale of Three Summits." Johns Hopkins SAIS, 2016 November. Forrás: https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2016/11/NATO-binnendijk-november-2016_v1.pdf, (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- Carvalho, Gustavo de, Coning, Cedric de, Connolly, Lesley 2014. "Creating an Enabling Peacebuilding Environment: How can External Actors Contribute to Resilience?" ACCORD Policy & Practice Brief, Knowledge for a Durable Peace, 028 Feb. 2014. Forrás: <https://www.accord.org.za/publication/creating-an-enabling-peacebuilding-environment/> (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- Coning, Cedric de 2018. "Adaptive Peacebuilding." *International Affairs* 94 (2). <https://doi.org/10.1093/ia/iix251>
- Coning, Cedric de 2019. UN Peace Operations and Changes in the Global Order: Evolution, Adaptation, and Resilience. In Coning, Cedric de, Peter, Mateja: *United Nations Peace Operations*. Palgrave macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99106-1>
- Debuysere, Loes, Blockmans, Steven 2019. "Crisis Responders: Comparing Policy Approaches of the EU, the UN, NATO and OSCE with Experiences in the Field." *European Foreign Affairs Review* 24, no. 3
- Donais, Timothy 2013. *Peacebuilding and Local Ownership: Post-Conflict Consensus-building*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203118078>
- Európai Bizottság 2013. Az Európai Unió Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseleje. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és Tanácsnak. Az EU átfogó megközelítése a külső konfliktusok és válságok tekintetében. Brüsszel, 2013. 12. 11. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013JC0030&from=en> (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)
- Európai Bizottság 2017. Az Európai Unió Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseleje. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és Tanácsnak. Ellenálló képesség, elrettentés, védelem: az Unió erőteljes kiberbiztonságának kiépítése. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0450&from=hu> (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)
- European Commission 2017. Joint Communication on „A Strategic Approach to Resilience in the EU's External Action“ Forrás: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_17_1555 (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)
- Fostering resilience for sustainable peace. COMECE, Pax Christi International, Justice & Peace Europe, Mar. 23. 2017, Elérhető: <http://www.juspax-eu.org/en/dokumente/170323-contribution-to-Joint-Communication-on-Resilience.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.23.)
- Fragile States Index Annual Report 2020. Fund for Peace. 2020, Washington Forrás: <https://fundforpeace.org/wp-content/uploads/2020/05/fsi2020-report.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 11. 24.)

- Juncos, Ana E. 2018. "Resilience in Peacebuilding: Contesting uncertainty, ambiguity, and complexity." *Contemporary Security Policy* 39 (4): 559–574. Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2018.1491742> (Letöltés ideje: 2020. 11. 24.) <https://doi.org/10.1080/13523260.2018.1491742>
- Jütersonke, Oliver – Kartas, Moncef 2012. "Resilience: Conceptual Reflections." Geneva Peacebuilding Platform, Brief No. 6. 1–8. Forrás: https://www.gpplatform.ch/sites/default/files/Brief%2006%20-%20Resilience%20Conceptual%20Reflections%20-%20Oct.%202012%2C%20with%20CCDP_2.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 24.)
- Mahmoud, Youssef 2019. People-centred Approach to Peace: at Cross Roads Between Geopolitics, Norms and Practice. In Coning, Cedric de, Peter, Mateja: *United Nations Peace Operations*. Palgrave macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99106-1>
- Menkhaus, Ken. 2013. "Making Sense of Resilience in Peacebuilding Contexts: Approaches, Applications, Implications." Geneva Peacebuilding Platform, Paper No. 6, 2–3. Forrás: https://www.gpplatform.ch/sites/default/files/PP%2006%20-%20Resilience%20to%20Transformation%20-%20Jan.%202013_3.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- Meyer-Minnemann, Lorenz 2016. "Resilience and Alliance Security: The Warsaw" SAIS, 2016 Forrás: <https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2016/12/resilience-forward-book-meyer-minnemann-final.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- Milliken, Jennifer 2013. "Resilience: From Metaphor to an Action Plan for Use in the Peacebuilding Field." Geneva Peacebuilding Platform, Paper No. 7. Forrás: https://www.gpplatform.ch/sites/default/files/PP%2007%20-%20Resilience-From%20metaphor%20to%20an%20action%20plan_1.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 25.)
- NATO Fact Sheet, Warsaw Summit Key Decisions, February 2017. Forrás: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_02/20170206_1702-factsheet-warsaw-summit-key-en.pdf (Letöltés ideje: 2021. 11. 20)
- Novák-Varró Virág 2020. Az ellenálló képesség szerepe a konfliktus-transzformációban. In: *A haza szolgálatában konferenciakötet*. Budapest: DOSZ.
- Porter, Patric 2009. *Military Orientalism*. London: Hurst & Company.
- Seemple, Michael 2009. *Reconciliation in Afghanistan*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Simpson, Graeme, Makoond, Anupah, Vinck, Patrick, Pham, Phuong N. 2016. *Assessing Resilience for Peace*. A Guidance Note. Interpeace Forrás: <http://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2016/06/2016-FAR-Guidance-note-Assessing-Resilience-for-Peace-v7.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 11. 24.)
- Szenes, Zoltán 2021. NATO az új évtizedben. In Szenes Zoltán (szerk): *A mai NATO. A szövetség helyzete és feladatai*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- The North Atlantic Treaty, Washington D.C. 4. April, 1949. Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- United Nations: Report of the High-level Independent Panel on Peace Operations on uniting our strengths for peace: politics, partnership and people. S/2015/446. Forrás: <https://peacekeeping.un.org/en/report-of-independent-high-level-panel-peace-operations> (Letöltés ideje: 2020.11.23.)
- United Nations: Uniting our Strengths for Peace: Politics, Partnerships and People. Report of the High-Level Independent Panel on United Nations Peace Operations, A/70/95-S/2015/446, 17 June 2015.
- Using Resilience to Build Peace. Practice Brief: Resilience and Peacebuilding 2016. Interpeace. Frameworks for Assessing Resilience Programme, May 2016 Forrás: https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2016/06/Practice_Brief-Resilience_and_Peacebuilding-A4-v3.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 23.)
- Yunas, Syed Fida 2007. *Afghanistan A Political History (The Afghans and the Rise and Fall of The Ruling Afghan Dynasties and Rulers)*. Magánkiadás.
- Wallenstein, Peter: Strategic Peacebuilding: Concepts and Challenges In Philipott, Daniel, Powers, Gerard F. 2010. *Strategies of Peace. Transforming Conflict in a Violent World*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195395914.003.0002>